

Освіта УПРАВЛІННЯ

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ТА СУСПІЛЬНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ЧАСОПИС

Том 1 • 1997 • Число 4

Журнал засновано у 1996 р.

Виходить щокварталу

- ❖ ДЕРЖАВА І ОСВІТА
- ❖ УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ
В СИСТЕМІ ОСВІТИ
- ❖ ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ
- ❖ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ СИСТЕМИ ОСВІТИ
- ❖ ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ
- ❖ ЗМІСТ І МЕТОДИКА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ
- ❖ ДІАГНОСТИЧНІ СИСТЕМИ
- ❖ З ДОСВІДУ РОБОТИ
- ❖ ОСВІТА І БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
- ❖ ОСВІТА ЗА РУБЕЖЕМ
- ❖ ІСТОРІЯ ОСВІТИ
- ❖ СВЯТОСВІТ УКРАЇНСЬКОГО КАЛЕНДАРЯ

Засновники: Міністерство освіти України
Державна академія керівних кадрів освіти

Реєстраційне свідоцтво: КВ № 2147 від 29.04.1996 р.

Головний редактор **Микола ДРОБНОХОД**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Віктор АНДРУЩЕНКО

Володимир БОНДАР

Валентин ГОРПИНЮК

(заступник головного редактора,
відповідальний секретар)

Валерій ГРЕЧИШКІН

(головний художник)

Михайло ЗГУРОВСЬКИЙ

Петро КОНОНЕНКО

Степан КРИСЮК

Віктор ОГНЕВ'ЮК

Віталій ПОГРЕБНЯК

Анатолій ФУРМАН

(заступник головного редактора)

Редакція: **Галина ЛИСИЦЯ, Тамара ПІЧКУР, Вадим РЕШЕТИЛОВ, Богдана ПОГРІБНА**

- ❖ Редакція приймає замовлення на вміщення реклами та випуск окремого розділу журналу за кошти замовника.
- ❖ Просимо авторів надсилати до редакції короткі автобіографічні відомості та фото розміром не меншим як 6 x 9 см.
- ❖ За достовірність фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікацій.
- ❖ Думка редколегії може не збігатися з думкою авторів журналу.
- ❖ Рукописи не рецензуються і не повертаються.
- ❖ Усі права застережені. Передруки і переклади дозволені за згодою автора й видання.

Наша адреса: 254053, Київ-53, вул. Січових Стрільців (Артема), 52-А.
Редакція журналу "Освіта і управління".

Телефони: Головний редактор — 211-39-65. Заступники головного редактора — 219-23-52; 244-71-44. Редакція — 244-71-44.

Розрахунковий рахунок: 25300200010011 у Шевченківському відділенні УСБ м.Києва. МФО 322089. Код 02125349. Державна академія керівних кадрів освіти. Журнал «Освіта і управління».

Підписано до друку 11.03.98. Формат 70 x 108 1/16. Папір офсетний №1.
Друк офсетний. Обл.вид.арк. 16,9. Зам. 0110802. Тираж 1000 прим.

Текст складено і зверстано у видавництві «Правда Ярославичів» Міжнародного освітнього Фонду ім. Ярослава Мудрого.

Видруковано на комбінаті друку видавництва «Преса України».
252047, Київ-47, пр. Перемоги, 50.

На 1 сторінці обкладинки: Катерина Білокур. Жоржини (1940).

❖	ДЕРЖАВА І ОСВІТА _____	
	Віктор ОГНЕВ'ЮК Середня освіта в Україні: проблеми, пошуки та перспективи розвитку	7
	Костянтин КОРСАК До проблеми парадигми сучасної національної освіти	12
❖	УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ _____	
	Вадим ТРИГУБЕНКО Національна ідеологія: виховання світогляду	23
❖	ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ _____	
	Микола ДРОБНОХОД, Веніамін ЛЕВИЦЬКИЙ Проблема формування управлінської еліти в Україні	29
	Галина САЗОНЕНКО Моделі управління навчально-виховним процесом: нові підходи	37
	Олександр КОБЕРНИК Проектування навчально-виховного процесу: управлінський аспект	42
	Анатолій ЄРМОЛА Організація науково-методичної роботи в районі на діагностичній основі	48
	Василь РОСУЛ, Іван СИТАР Робота обласного управління і районних відділів освіти з підготовки до атестації середніх загальноосвітніх закладів	53
	Олександра МАРМАЗА Визначення рівня кваліфікації керівника школи	59
	Оксана АНУФРІЄВА Вимірювання результатів діяльності початкової школи	64
	Едуард ПОМИТКІН Комплексна оцінка гармонійного розвитку учнів в управлінні навчально-виховним процесом	68
	Світлана СОБОЛЄВА Оцінка ефективності педагогічних технологій за допомогою алгоритму тестування	73

СЕРЕДНЯ ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Віктор ОГНЕВ'ЮК

«Науковці різних країн досліджують вплив рівня середньої освіти на ефективність економіки та ставлення до навколишнього середовища. Розвинені країни світу, наприклад Японія, Греція чи Південна Корея, досягли успіхів у середній освіті безпосередньо перед економічним піднесенням, коли реформи в освіті відбувалися одночасно з новим економічним курсом і впровадженням сучасних методів управління».

ОГНЕВ'ЮК Віктор Олександрович, начальник Головного управління загальної середньої освіти Міністерства освіти України, кандидат філософських наук.

Сучасний стан розвитку українського суспільства потребує переосмислення цілей, завдань і функцій освіти. Суспільні трансформації і, найперше, перехід до ринкового регулювання економічних відносин мають багатомірні наслідки. Це, звичайно, позначається на системі організації навчального процесу, управлінні його якісними показниками, фінансуванні та матеріально-технічному забезпеченні сфери освіти. Нові тенденції вимагають від освітян — учителя, керівника навчального закладу, організаторів освіти — передусім самостійного прийняття рішень, пошуку принципово інших пріоритетів, усвідомлення взаємозалежності між освітою, економікою і політикою.

За роки становлення нашої держави сформовано основи нормативно-правової бази системи освіти. На доповнення до Закону України «Про освіту» підготовлені проекти Законів прямої дії, зокрема «Про загальну середню освіту», а також нормативно-правові акти про різні типи шкіл і форми навчання.

У країні функціонує розгалужена мережа шкільної освіти: 21,3 тис. денних загальноосвітніх закладів різних ступенів з контингентом 6,9 млн учнів та 256 середніх вечірніх (заочних) шкіл — 107,6 тис. учнів. Збільшується кількість спеціалізованих середніх закладів, а це додатково 195 гімназій, 192 ліцеї і 947 навчально-виховних комплексів.

За непростих соціально-економічних умов система освіти продовжує реформуватися, удосконалюватися, спираючись на вітчизняний і зарубіж-

ний досвід, надбання кращих учительських колективів, результати педагогічних експериментів, що відповідають міжнародним тенденціям в освіті і сприяють інтеграції у світовий і європейський освітянський простір. Водночас маємо справу з підходами, що були визначальними в минулі роки, а саме — своєрідним соціальним замовленням на обізнану молодь у сфері промисловості, сільського господарства, оборони тощо.

Усе це, розуміється, кошти і кошти, притому значні. Можна вимагати їх і марнувати роки в безплідному чеканні, а можна бути реалістами, усвідомлюючи, що криза економіки, яка супроводжується деформаціями у сфері духовного життя народу, ставить на порядок денний як тимчасові, так і довготривалі для освіти завдання.

Симптоми сьогоднішньої кризи були очевидними ще у 80-і роки, що спонукало до реформування загальноосвітньої і професійної школи (квітень 1984). Саме тоді було зроблено спробу змінити залишковий принцип фінансування освіти, обсяги якого скоротилися з 10% національного доходу СРСР у 50-х роках (загальновизнане у світі) до 7% у 60—80-х. Однак криза була глибокою, а реформи вкрай млявими.

Нині економічна ситуація в Україні, на жаль, не сприяє наближенню освіти до потреб особи і суспільства, а проте й суспільство, у свою чергу, не вельми усвідомлює ролі і ваги освіти для свого матеріального і духовного одужання. Чи не тому досить повільно оновлюються у нас філософські і науково-педагогічні концепції освіти? Часом переважають зужиті ідеологічні стереотипи, втрата яких для декого розцінюється як причина кризи самої освіти. Отже, маємо закономірний конфлікт між застарілими догмами і новим мисленням, який належить розв'язати на користь національних і загальнолюдських цінностей. Суто економізований, сказати б, підхід до освіти, не враховує її визначального людського виміру.

Науковці різних країн досліджують вплив рівня середньої освіти на ефективність економіки та ставлення до навколишнього середовища. Розвинені країни світу, наприклад Японія, Греція чи Південна Корея, досягли успіхів у середній освіті безпосередньо перед економічним піднесенням, коли реформи в освіті відбувалися одночасно з новим економічним курсом і впровадженням сучасних методів управління.

В Україні рівень освіти значно вищий, ніж у названих країнах напередодні їх економічного стрибка. Однак потреба в технологічних перетвореннях у нас така гостра, що освіта тут, поза сумнівом, має зіграти визначальну роль. Високі технології вимагають і відповідного рівня освіченості, зміни підходів до організації навчального процесу. Водночас економічний і технологічний розвиток доцільний і виправданий лише в тому разі, якщо супроводжується поліпшенням стану довкілля. У нас, на жаль, похвалитись тут нічим. Погане водопостачання, зростання кількості природних катаклізмів, погіршення умов життєдіяльності людини... Але безпорадна констатація й ремствування навряд чи зарадять справі. Де ж вихід? Либонь, у тому, що саме базова середня освіта покликана змінити екологічне мислення підростаючого покоління. Кардинальних зрушень можна досягти, запровадивши екологічну освіту, увівши її як предмет у навчальний процес або виділивши екологію в окрему дисципліну.

Рівень середньої освіти тісно пов'язаний і з соціально-культурними змінами. Через освіту передається і трансформується світобачення, переорієнтовуються соціальні акценти і функції.

Загальна обов'язкова середня освіта, до якої переходить Україна, повинна зітерти соціальне розшарування серед населення. Збільшення вит-

рат на неї дещо вирівняє можливості самоствердження громадян або принаймні психологічно загартує тих, хто сьогодні сидить за партою, а завтра ступить у доросле життя. Розуміння справжніх і позірних цінностей у ньому — неабияка допомога молодому поколінню на самостійному шляху.

Очевидною є проблема співвідношення між гуманітарною і природничо-математичною освітою, культуротворчим змістом середньої школи. Ігнорування будь-якого компоненту негативно позначиться на політичному, соціально-економічному і духовному поступі країни. Ось чому, вибираючи освітні пріоритети і стратегії, потрібно інтегративно поєднати політичний, економічний, соціальний і культурний аспекти.

Україна, створюючи ринкову економіку й утверджуючи демократичні засади, має надати всім однакові можливості одержати освіту в її поліпшеній якості й змістові, що відповідав би потребам особи і суспільства.

Якість освіти, як свідчить зарубіжний досвід, значною мірою залежить від тривалості середньої освіти, показники якої в Україні чи не найнижчі в Європі. Середня тривалість навчального року в європейських країнах і у нас майже однакова (185—200 днів і 165—195 днів), однак на навчання в Європі виділяється пересічно 10 тис. 500 астрономічних годин, а в Україні лише 8 тис. 300, що відповідно становить 12—14 і 10 років. Це не сприяє інтеграції нашої держави в європейський освітній простір. Саме тому у внесеному до Кабінету Міністрів України законопроекті «Про загальну середню освіту» визначено одинадцятирічний строк навчання.

Значні диспропорції в середній освіті склалися між загальноосвітніми закладами міст і сіл окремих регіонів, що зумовлено різним рівнем економічного розвитку, темпів і глибини економічних перетворень, стану соціальної інфраструктури.

Середня освіта потрапила в пряму залежність від економіки села, міста, району, області. Це вимагає змін у підході до її фінансування. Фахівці пропонують систему, за якої утримання школи та її матеріально-технічне забезпечення лишається за місцевими органами виконавчої влади, а всі інші витрати, зокрема оплату праці педагогів, візьме на себе Уряд. Це, безперечно, створить рівні умови для одержання певного обсягу і змісту освіти. Для цього слід виокремити відрахування на освіту в держбюджеті і місцевих бюджетах, зняти оподаткування, хоча б на недодану бюджетом суму, із закладів освіти. Хоча деякі пільги оподаткування і передбачені Законом України «Про податок з прибутку» (пп. 7.11, 7.11.2, 7.11.3), а також ст. 61 Закону «Про освіту», однак залишаються проблеми, які потрібно розв'язувати.

Аналіз освітянського бюджету останніх років свідчить, що його питома вага постійно зменшується: якщо у 1995 р. видатки на освіту становили 5,54% валового внутрішнього продукту, то в 1996 р.— вже 4,97, у 1997 — 4,2, а на 1998 р. планується— лише 4,17%, що, без перебільшення, падає до критичної межі. За прогнозом це співвідношення до 2001 р. може скоротитись і до 3,2 %. Як це стикнується зі ст. 61 Закону України «Про освіту», де встановлено норму відрахувань на освіту в розмірі 10% ВВП? Саме тому гостро постає питання економічних нормативів для середньої освіти, принципів її фінансування (на одного учня) з урахуванням коефіцієнтів для сільської і міської шкіл, змінності навчання, часу побудови приміщень, рівня матеріально-технічного забезпечення тощо.

Протягом останніх двох років не оновлюється матеріально-технічна база освіти, особливо в сільській місцевості, де понад 20% усіх шкіл малокомплектні. У 3 тис. сіл з населенням понад 300 мешканців зовсім немає шкіл. Майже третина загальноосвітніх закладів розміщена у пристосованих

приміщеннях, понад 1 тис. перебуває в аварійному стані. Фактично призупинено їх будівництво. На початок поточного навчального року введено в дію шкільних приміщень лише на 15,7 тис. учнівських місць, тоді як у 1991 р. їх було споруджено на 131,3 тис. місць.

Вимушені заходи Уряду щодо економії коштів (перегляд нормативів наповнюваності класів, формування штатного персоналу, скорочення навчальних планів) зумовили істотне погіршення умов навчання учнів, негативно позначилися на доступності шкільної освіти для частини сільських дітей та можливості забезпечити в повному обсязі освітні запити національних меншин.

Проблеми сільської школи, передусім малокомплектної, потребують невідкладних управлінських втручань. Вони нагромаджувалися протягом багатьох років і призвели до різкого зниження професіоналізму сільського вчителя та рівня знань школярів. Розв'язати ці проблеми можна, розробивши типовий навчальний план для сільської малокомплектної школи, особливі методи і прийоми навчання, запровадивши елементи дистанційного навчання, створивши у районних центрах різнопрофільні заклади для обдарованої сільської молоді.

Узгодження загальноосвітніх пріоритетів у галузі освіти з потребами поліетнічних регіонів — важливий напрям в управлінні середньою освітою. Він потребує виваженого регулювання, оскільки стосується прав людини, міжетнічних та міжнаціональних відносин, а отже, — злагоди в державі.

На часі і проблема управління якісними показниками середньої освіти. Серед засобів впливу на чинники якості — запровадження стандартів середньої освіти; розподіл повноважень і функцій щодо контролю їх між Міністерством освіти та місцевими органами управління освітою; атестація загальноосвітніх закладів; введення механізму тестування школярів з різних предметів та загального розвитку на відповідних ступенях навчання.

Умовним відображенням державних стандартів можуть бути базовий і типові навчальні плани, що визначають пріоритети середньої освіти та перспективи її розвитку.

Навчальні плани середніх загальноосвітніх закладів повинні складатися з огляду на історичні, географічні і психологічні особливості українського народу, його світосприймання та світорозуміння, вітчизняний і зарубіжний досвід формування змісту і параметрів середньої освіти, поєднання інтересів особи й суспільства. Їх методологічними засадами мають стати принципи системності, інтегративності, природовідповідності, наступності, гуманізму, соціальності, розвитку, демократичності, єдності навчання та виховання.

Філософсько-педагогічна концепція навчання в середніх закладах освіти України має спиратися на українознавчу основу та пріоритетність розвитку людини як особистості й найвищої цінності суспільства. Освіта покликана стати тим духовним середовищем, в якому формуються ментальність українця та особистісні риси його як громадянина, допомогти людині знайти відповіді на етичні, релігійні, культурні, історичні, соціально-політичні, правові, національні, державні запити, дати їй надійні ціннісні орієнтації в повсякденному житті. Процес розвитку особистості буде успішним, якщо ґрунтуватиметься на розкритті взаємозв'язків та взаємовпливів у тріаді: людина — суспільство, людина — культура, людина — природа.

Не знання самі по собі, а вплив навчального процесу на соціалізацію особистості, перетворення її в людину культурну становить сутність сучасної педагогіки, дидактики і методики. Монологічне викладання має поступитися діалогічному, такому, що вселяє і підтримує віру кожної дитини у власні сили, допомагає сформувати цілісне бачення світу та аксіологічне ставлення до нього. Вчитель має стати рівноцінним партнером у спілкуванні з учнем і поважати його.

Складання навчальних планів середніх закладів освіти повинне враховувати вікові і психологічні особливості школярів, етапність навчання, пропедевтику природничих і суспільних знань у початковій школі, їх розширення і поглиблення в основній і старшій, прикладну спрямованість у школі 2-го ступеня і профільну — в школі 3-го ступеня.

Сучасна середня освіта ще не відповідає потребам суспільства щодо виховання «високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору» (Закон України «Про освіту»), продовжує «готувати до життя», не залучаючи дитину до життєтворчої активності в суспільстві, культурі і природі. Тож особливої ваги набуває проблема моделювання освіти відповідно до збалансованих потреб особи і суспільства, що дасть змогу розробити якісні та кількісні характеристики середньої освіти — цілеспрямованість навчальних предметів, ступінь їх інтегративності, доцільність, методи і форми педагогічної діяльності та технології для різних типів середніх закладів освіти тощо.

Актуальною стає потреба розширення інформаційних потоків. Отже, постає проблема узгодження їх з можливостями людини вибору тих знань, що мають непересічне значення для світорозуміння і гармонійного життя в природі і суспільстві.

З позицій людини третього тисячоліття маємо підійти до відбору навчального матеріалу з фізики, хімії, біології, історії, літератури тощо, забезпечивши гармонійне співвідношення між суспільно-гуманітарним, природничо-математичним та культуротворчим циклами предметів, сформувавши можливості для поглибленого і профільного навчання, діяльності ліцеїв, гімназій, колегіумів, узгоджуючи все це з віковими та психофізичними можливостями дитини.

Конкретно-історичні умови розвитку нашої держави вимагають розширення виховних функцій школи — передусім через навчальні курси українознавства, історії, мови, літератури, права і громадянської освіти, етики та естетики, економіки тощо.

Сьогодні діагностує тривожну тенденцію, свого роду метавхворобу — дефіцит патріотизму, що як усвідомлена потреба людини і суспільства може формуватися в процесі цілеспрямованої освітньої діяльності. Тому слід актуалізувати засоби патріотичного виховання через освіту, увівши, зокрема, до навчальних планів українознавство.

Саме освіта, цей найвпливовіший суспільний інститут, допомагає розв'язувати проблеми нашого суспільства. Гальмування процесу економічних реформ значною мірою лежить у площині їх психологічного несприйняття суспільством, і починати виховувати розуміння їх важливості треба зі школи через запровадження навчального предмету з економіки.

Отже, сучасний етап розвитку загальної середньої освіти в Україні визначатиме обриси суспільства XXI ст.

Одержано редакцією 22.12.1997 р.